

Grażyna Bezkowska*

M. Strzyż (red.), *Perspektywy rozwoju regionu w świetle badań krajobrazowych*
Problemy Ekologii Krajobrazu PAEK,
2004, Kielce, s. 181-188
ISBN 83-919881-8-X
ISBN 83-91541-3-4

Przyrodnicze czynniki lokalizacji miejscowości wycieczkowych w regionie łódzkim

Położony w środkowej Polsce obszar, zwany w literaturze geograficznej regionem łódzkim, ma szereg cech indywidualnych środowiska przyrodniczego i specyficzne uwarunkowania społeczno-ekonomiczne. Pomimo tego od wielu lat w literaturze geograficznej toczy się dyskusja na temat granic tak nazywanego obszaru a nawet na temat jego istnienia. (Dylikowa 1973, Klatkowa 1974, Bezkowska 1993, 1999). W tym opracowaniu nazwę region łódzki zastosowałam dla określenia części terenu Polski Środkowej położonego w okolicy Łodzi, ale wyznaczonego geometrycznie (ryc.1). W tak wyznaczonych granicach znalazł się obszar nazywany regionem łódzkim przez różnych autorów .

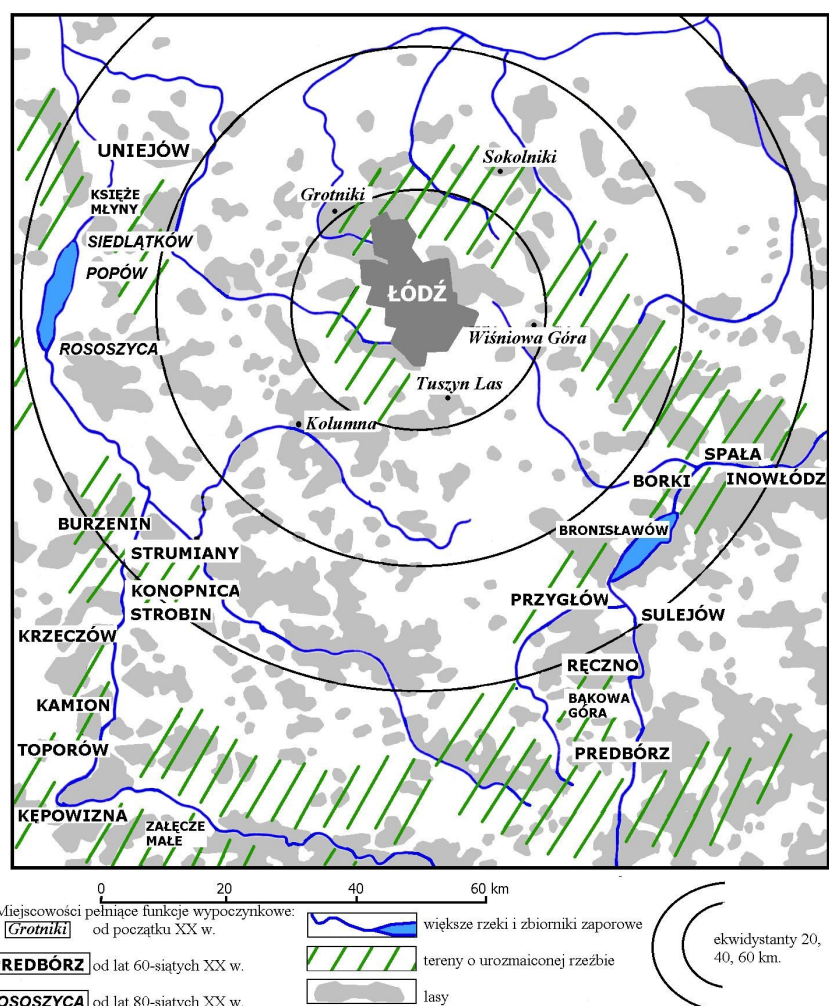
Rozwój geologiczny regionu łódzkiego znalazł odzwierciedlenie we współczesnym kształcie powierzchni. Powszechnie zaliczany do terenów nizinnych łączy w sobie cechy terenów nizinnych i wyżynnych. Wśród osadów czwartorzędowych, powszechnych na tym obszarze, spotykamy wychodnie skał podłoża mezozoicznego. Utwory mezozoiczne tworzą wyniesienie wydłużone ku północy łatwe do przesłedzenia nie tylko w strukturach podłoża, ale również w rzeźbie powierzchni. Tu wśród terenów Nizin Środkowopolskich zaznacza się wyniesienie osiągające 283 m n.p.m. (wieś Dąbrowa na NW od Łodzi). Bardziej urozmaiconą rzeźbą charakteryzuje się obszar południowy będący pograniczem między nizinami a wyżynami. W tej części nad powierzchnie wysoczyznowe wyniesione przeciętnie 200 – 250 m n.p.m. wznoszą się pagóry ostańcowe np. Bąkowa Góra czy Góra Chełmo, jak również pagóry pochodzenia lodowcowego (np. pogóry pod Kamionką k. Wielunia czy pod Anilinem k. Radomska). Obszary wysoczyznowe rozcinają doliny rzeczne wcięte przeważnie na 25 – 30 m a miejscami również na 50 m (Krzemiński 1965, 1974, 1993, Klatkowa 1974).

Na całym terenie urozmaiceniem rzeźby są ciągi pagórów czołowomorenowych i szczelinowych związane ze zlodowaczeniami środkowopolskimi. Najokazalsze z nich spotykamy w pobliżu Łodzi. Równinne i faliste powierzchnie wysoczyzn i teras nadzalewowych urozmaiciły pagóry wydymowe o wysokościach przekraczających

---

* Katedra Geografii Fizycznej, Uniwersytet Łódzki, ul. G. Narutowicza 88, 90-139 Łódź

miejscami 15 m (Kotlina Szczercowska). W efekcie złożonych i różnorodnych procesów powstała współczesna powierzchnia, która jest znacznie bardziej zróżnicowana niż na innych terenach staroglacjalnych. Na ryc.1 zaznaczono obszary o szczególnie dużym zróżnicowaniu rzeźby. Tereny takie uważa się za bardzo atrakcyjne dla turystyki i wypoczynku (Sołowiej 1992, Bartkowski 1985).

Ryc. 1. Ważniejsze miejscowości regionu łódzkiego pełniące funkcje wypoczynkowe na tle niektórych cech środowiska przyrodniczego

Fig. 1. Most important locality of Łódzki Region fulfilling rest functions on background of some features of natural environment

Przyrodnicze czynniki lokalizacji miejscowości wypoczynkowych w regionie łódzkim

Region łódzki położony jest na dziale wodnym I-go rzędu. W związku z tym jego część zachodnią odwadnia Warta z dopływami, prawobrzeżny dopływ Odry, a część wschodnią dopływy Wisły – Bzura i Pilica. Rzeki regionu spływają promieniście od wyniesienia, na którym leży Łódź. Liczne drobne cieki centralnej części Wyniesień Łódzkich, biorące swój początek na obszarze Łodzi lub niedaleko jej granic są w znacznym stopniu przekształcone przez człowieka i współcześnie charakteryzują je małe przepływy oraz zanik odcinków źródłkowych. Większe rzeki regionu łódzkiego są tylko częściowo uregulowane, na znacznych odcinkach swobodnie meandrują. Region jest ubogi w naturalne stojące wody powierzchniowe. Małe nieliczne zbiorniki spotykamy w dnach dolin rzecznych w odciętych meandrach. Nieliczne są zabagnione okresowo wysychające stawy towarzyszące zespołom wydm. Równie rzadko spotykamy sztuczne stawy i jeziora. Do największych należą zbiorniki na Pilicy i Warcie. Zbiornik Sulejowski utworzono po wybudowaniu zapory na 260 km biegu Pilicy w Smardzewicach.

W 1973 r. powstał zbiornik o powierzchni 23 km², którego główną funkcją było gromadzenie wody pitnej dla aglomeracji łódzkiej. Skromne zasoby wód powierzchniowych regionu łódzkiego spowodowały, że Zbiornik Sulejowski szybko przejął funkcje rekreacyjne. W 1986 roku wybudowano Zbiornik Jeziorsko na Warcie. Ten akwen największy w regionie, bo zajmujący 42,3 km², powstał po wybudowaniu tamy w Siedlątkowie. Powstał głównie jako zbiornik retencyjny i gromadzący wodę na potrzeby rolnictwa.

W celach rekreacyjnych wykorzystuje się niewielkie zbiorniki zaporowe utworzone na najczystszych odcinkach rzek regionu np. na Grabi w Łasku, na Mrodze w Głownie czy na Widawce w Wawrzkowiznie. Dwie duże rzeki regionu – Ner i Bzura niosą wody pozaklasowe, tak zanieczyszczone, że nie nadają się do wykorzystania w żadnym celu. Zasobność wodną obszaru, zdaniem Z. Maksymiuka (1993), mogą podnieść lokalne zbiorniki utworzone na rzekach małych i bardzo małych prowadzących wody czyste.

W XIX wieku rozległa puszcza zajmowała prawie cały obszar regionu łódzkiego, a szczególnie jego część centralną. Z niej obecnie pozostały pojedyncze płaty. Jest ich znacznie więcej w części południowej i wschodniej niż w północnej i zachodniej. Nad Pilicą, Luciążą, oraz górnymi odcinkami Warty i Widawki spotykamy dość rozległe kompleksy leśne. Znaczna część opisywanego terenu znajduje się w granicach województwa łódzkiego, w którym lasy zajmują zaledwie ok. 18% powierzchni. Zmianie uległa nie tylko powierzchnia zalesiona, ale również wiek i typ zbiorowisk. Bujne pierwotne lasy odznaczające się wielogatunkowością i dominacją starodrzewi zastąpiły jednogatunkowe bory sosnowe z dużym udziałem młodników i młodego drzewostanu. Ostatki lasów gradowych spotykamy w Puszczy Pilickiej, na Wysoczyźnie Łaskiej. Lasy bukowe i bukowo-jodłowe spotykamy w części południowej regionu. Naturalne bory sosnowe ograniczone są do siedlisk najuboższych, które nie nadają się do użytkowania rolniczego a jedynie ich niewielkie fragmenty sporadycznie zostały

zamienione na pola uprawne (Czyżewska 1993). Obecnie spotykane bory sosnowe są zbiorowiskami zastępczymi dla potencjalnych obszarów świetlistych i kwaśnych dąbrów czy borów mieszanych. Są to monokultury sosnowe wprowadzone i utrzymywane przez gospodarkę leśną.

Rozwój Łodzi jako miast przemysłowego a następnie miast satelitarnych aglomeracji łódzkiej zrodził potrzebę wybrania i zagospodarowania miejsc dla wypoczynku

i rekreacji. Duże skupiska ludzkie, szkodliwe dla zdrowia zanieczyszczenia środowiska i hałas rodziły potrzebę odpoczywania poza miastem (Warszyńska, Jackowski 1978). Na przełomie XIX i XX wieków wypoczynek letni poza miastem obejmował głównie rodziny dobrze sytuowane materialnie. Zwykle na letniska wyjeżdżały kobiety z dziećmi,

a mężowie pozostawali w stałym miejscu zamieszkania i pracy. Dojeżdżali do wypoczywających żon na niedzielę. W związku z tym lokalizacja miejscowości wypoczynkowych tego okresu związana była z dwoma czynnikami:

- bliskim położeniem i łatwym dostępem komunikacyjnym
- warunkami uznawanymi powszechnie za szczególnie korzystne dla zdrowia jakie stwarzały suche i świeże bory sosnowe.

Nic więc dziwnego, że pierwsze miejscowości wypoczynkowe dla mieszkańców Łodzi zlokalizowane były w odległości ok. 30 km od miasta w większych kompleksach leśnych (ryc.1). Panująca na początku XX w. moda na zakładanie miast – ogrodów zaowocowała powstaniem takich miejscowości jak:

- Kolumna (Miasto – Las) utworzona przez parcelację lasów sosnowych przy linii kolei kaliskiej i drodze Łódź – Sieradz. Piaszczystą równinę sandrową, w niewielkiej odległości od osady, rozcina płytka dolina górnej odcina Grabi,
- Grotniki utworzone przez parcelację borów świeżych i suchych porastających równinę żwirowo-piaszczystą urozmaiconą wydrami i rozciętą doliną małej i czystej rzeki Lindy. Dostępność komunikacyjną zapewniało położenie przy linii kolejowej Łódź – Kutno,
- Sokolniki (Miasto – Ogród) utworzone na piaszczysto-żwirowej równinie wodnolodowcowej, wśród rozległego kompleksu borów sosnowych, odznacza się klimatem lokalnym wyjątkowo korzystnym dla zdrowia,
- Tuszyń – Las, osada o luźnej zabudowie utworzona w borach sosnowych porastających równinę sandrową,
- Wiśniowa Góra, niewielka osada zlokalizowana na równinie żwirowo-piaszczystej na terenie zróżnicowanych typologicznie borów sosnowych.

Dynamiczny rozwój ludnościowy aglomeracji łódzkiej po II wojnie światowej stworzył potrzebę przede wszystkim organizacji wypoczynku dla dzieci i młodzieży. Tworzenie bazy turystyczno – wypoczynkowej dla zaspokojenia tych potrzeb związane było z jednej strony z chęcią zapewnienia możliwości wypoczynku dla dużej liczby dzieci,

Przyrodnicze czynniki lokalizacji miejscowości wypoczynkowych w regionie łódzkim

z drugiej z ograniczonymi możliwościami inwestowania w latach czterdziestych–pięćdziesiątych ubiegłego wieku. Dlatego czynniki lokalizacyjne w mniejszym stopniu uwzględniały walory przyrodnicze i pozaprzyrodnicze. Na cele kolonijne adoptowano budynki w starych miejscowościach wypoczynkowych (Wiśniowa Góra, Tuszyn-Las, Kolumna, Grotniki) ale również lokowano je w budynkach szkolnych i internatach na całym terenie regionu łódzkiego. Chętniej wybierano miejscowości nad rzekami i w pobliżu lasu jak np. Burzenin czy Konopnica nad Wartą, Ręczno czy Sulejów nad Pilicą.

Czynniki lokalizowania miejscowości pełniących funkcje wypoczynkowe w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku związane były z dwoma walorami przyrodniczymi – z dostępnością do wody i z lasami. Tworzono w tym czasie duże obiekty wypoczynkowe nastawione na wypoczynek masowy. Inwestorami były zakłady przemysłowe Łodzi i okolicznych miast przemysłowych oraz Fundusz Wczasów Pracowniczych. Budowano zarówno całoroczne duże budynki wczasowe jak również obiekty sezonowe – pawilony i domki kempingowe. W tym okresie rozbudowano Spałę nad Pilicą (wybudowaną jako dworek myśliwski carów rosyjskich, a w latach trzydziestych rezydencja Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej) adaptując na potrzeby wczasów pracowniczych istniejące budynki i budując nowe obiekty. Powstały ośrodki wczasowe Teofilowa, Inowłódza, Przygłowa, Sulejowa, Ręczna. Nad Wartą wybudowano obiekty w Załączu Małym, Kępowiznie, Toporowie, Kamionie, Krzeczowie, Konopnicy, Strumianach, Księżych Młynach i Uniejowie.

W latach siedemdziesiątych następuje dynamiczny rozwój miejscowości wypoczynkowych już istniejących i tworzenie nowych. Walory przyrodnicze wykorzystywane przy lokalizacji właściwie nie zmieniały się. Przede wszystkim szukano miejsc nad wodą, walory przyrodnicze podnosiły dodatkowo lasy położone w niewielkiej odległości od rzeki czy zbiornika wodnego. W tym czasie powstały obiekty wypoczynkowe w Burzeninie Zarzeczcu i Burzeninie Antoninie, w Majaczewicach i Strobinie nad Wartą.

Prawdziwy rozkwit budownictwa wczasowego związany był z utworzeniem Zbiornika Sulejowskiego. Zwłaszcza po zachodniej stronie zbiornika powstają duże obiekty wczasowe w Borkach i Bronisławowie oraz mniejsze ośrodki domków kempingowych

w Treście i Smardzewicach.

Lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte to również okres intensywnej kolonizacji terenów leśnych w najbliższej okolicy Łodzi. Żywiołowo powstają osiedla domków letniskowych w lasach okolic Konstantynowa – Żabiczki, Babiczki, Lutomińska – Wrząca, Kazimierz, Aleksandrowa – Rąbień, Jedlicze, Grotniki, Zgierza – Emilia, Rosanów, Lućmierz, Sokolniki, Skoszewy, Biała, po wschodniej stronie miasta – Justynów, Janówka, Andrzejów, Gałkówek, czy w okolicy Tuszyna – Rydzynki i Pabianic – Ldzań. Podstawą ich lokalizacji było położenie bliskie stałego miejsca zamieszkania, dostępność komunikacyjna i kompleksy leśne, przeważnie borowe. Natomiast jako czynnik lokalizacyjny nie miały znaczenia zbiorniki wodne i

urozmaicenie krajobrazowe związane z rzeźbą terenu. Domki letniskowe służyły przede wszystkim odpoczynkowi weekendowemu.

Cechą tych osad letniskowych jest uporządkowany układ działek. Z czasem wybudowane domki letniskowe ulegają modernizacji i zmieniają swą funkcję na całoroczne domy mieszkalne a budowane domy, na działkach pierwotnie nie zabudowanych, często mają charakter rezydencji podmiejskich.

W końcu lat osiemdziesiątych i w latach dziewięćdziesiątych zaczęły powstawać liczne osiedla wypoczynkowe w większej odległości od Łodzi. Lokowane były głównie na terenach w pobliżu zbiorników wodnych dużych – Jeziorsko i Sulejowski oraz mniejszych – Próba, Ldzań, Głowno, Tworzyjanki, jak również nad rzekami. Ich ilość jest tak duża, że trudno wymienić wszystkie. Na szczególną uwagę zasługuje powstawanie osiedli wypoczynkowych nad Zbiornikiem Jeziorsko i w nowo utworzonych parkach krajobrazowych.

Osadnictwo wypoczynkowe rozwija się szczególnie na wschodnim obrzeżu zbiornika Jeziorsko. Tu powstały największe w regionie łódzkim, w pełni zaplanowane dwa osiedla rekreacyjne między Siedlątkowem i Popowem. Po zachodniej stronie zbiornika duży zespół domków letniskowych utworzono koło Skęczińcu. Zbiornik Jeziorsko

w znacznie mniejszym stopniu przyciąga wypoczywających niż Zbiornik Sulejowski. Jako główną przyczynę można upatrywać bardzo słabe zalesienie obrzeży. Znacznie dynamiczniej zaczęło rozwijać się osadnictwo letniskowe w niewielkiej odległości od zbiornika, ale na terenach zalesionych. Na północ od tamy w Księżych Młynach, które funkcje wypoczynkowe pełnią od lat sześćdziesiątych, w Balinie i Uniejowie powstają zespoły domków letniskowych przy lesie i nad rzeką. Natomiast na południowy wschód w Rososzycy, Włyniu i Kamionaczu podstawowym walorem przyrodniczym przyciągającym właścicieli działek letniskowych jest rozległy kompleks leśny porastający równinne powierzchnie teras nadzalewowych i wysoczyzny żwirowo-piaszczyste.

W ostatnim piętnastoleciu w regionie łódzkim utworzono cztery parki krajobrazowe – Sulejowski Park Krajobrazowy i Spalski Park Krajobrazowy nad Pilicą, Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki nad Wartą i Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich. Nadpiliczne parki krajobrazowe na swoim terenie mają miejscowości pełniące funkcje wypoczynkowe od bardzo dawna, a funkcje wypoczynkowe zaczęły tu przejmować wsie rolnicze. Słabe grunty orne podzielono i przekwalifikowano na działki rekreacyjne. W ten sposób powstały niewielkie skupienia działek i domków letniskowych, często położonych tuż przy zabudowaniach wiejskich i dość znacznie oddalonych od lasu czy wody jak np. w Smardzewicach czy Karolinowie. Podobnie jest na terenie Parku Międzyrzecza Warty i Widawki. Utworzenie parków tylko w niewielkim stopniu przyczyniło się do zaktywizowania tych terenów pod względem turystyczno-wypoczynkowym.

Przyrodnicze czynniki lokalizacji miejscowości wypoczynkowych w regionie łódzkim

Nieco inaczej przedstawia się rozwój osadnictwa turystycznego w Parku Krajobrazowym Wzniesień Łódzkich. Pomimo położenia bliskiego Łodzi i bardzo dużego urozmaicenia krajobrazowego obszar ten charakteryzował się dominacją gospodarki rolnej. Tereny w granicach parku przedstawiały mozaikę różnego typu użytków – pól uprawnych, łąk i pastwisk, płątów różnorodnych, prawie naturalnych zbiorowisk leśnych. Największym atutem Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich jest tu bardzo żywa i interesująca rzeźba krawędziowa. Pomimo walorów przyrodniczych nie był to teren lokowania osadnictwa wypoczynkowego. Po utworzeniu parku w 1996 roku, szybko zaczęło rozwijać się osadnictwo letniskowe, podobnie jak na innych terenach w pobliżu miasta, a nowo powstałe domki równie szybko zmieniają swoją funkcję i stają się obiektami zamieszkania stałego, całorocznego. Jest to teren przyspieszonego przebiegu procesów kolonizacji turystycznej i przekształceń osadnictwa.

Analizując rozwój i lokalizację osiedli wypoczynkowych w regionie łódzkim można zauważyć kilka jej cech charakterystycznych. Z elementów przyrodniczych, uważanych powszechnie za atrakcyjne dla turystyki, rzeźba nigdy nie stanowiła ważnego czynnika lokalizacji osiedli wypoczynkowych. Najważniejszym składnikiem środowiska przyrodniczego w pierwszej połowie XX w. były lasy. W drugiej połowie XX w. na pierwsze miejsce wysunęły się wody powierzchniowe. Nawet gdy wody rzeki nie nadawały się do kąpieli od wielu lat (jak np. wody Warty), chętnie lokalizowano w jej pobliżu obiekty wypoczynkowe i domki letniskowe. Tworzenie zbiorników zaporowych w każdym przypadku stanowiło czynnik aktywizujący osadnictwo turystyczne w ich otoczeniu. Wspomagającym czynnikiem lokalizacji osiedli wypoczynkowych w początkach ubiegłego stulecia była odległość od Łodzi. W okresie późniejszym rozwój dróg, środków transportu i komunikacji masowej spowodował, że czynnik ten stracił na znaczeniu, a zyskały inne elementy przyrodnicze oraz nie uwzględnione w tym opracowaniu czynniki społeczno-ekonomiczne.

Natural factors of location of rest places in Łódzki Region

Summary

Analysis of development and location of rest housing estates in Łódzki Region allows to notice its characteristic features. From natural elements, considered broadly attractive for tourism, sculpture never has made up important location factor of rest housing estates. Forests were the most important component of natural environment in first half XX century. In second half XX century superficial waters advanced into first place, even though waters of river have not been used to baths for many years (as the Warta River's water) rest objects and summer-resorts little houses were located preferably in her vicinity. Creating of barrage - reservoirs in every case was an activating factor of touristic colonization. The distance from Łódź was helping factor of location of rest housing estates in beginnings of last century. In later period of road development,

resources of transportation and mass transport caused, that factor this he lost on meaning and different natural elements gained as well as no consider in this study social - economic factors.

Literatura

- Bartkowski T., 1985, *Zastosowana geografii fizycznej*, PWN, Warszawa – Poznań.
- Bezowska G., 1993, *Geokompleksy Makroregionu Środkowopolskiego*, [w:] Środowisko geograficzne Polski Środkowej., Wyd. UŁ, Łódź.
- Bezowska G., 1999, *Struktura przestrzenna środowiska przyrodniczego regionu łódzkiego*, [w:] Materiały XLVIII Zjazdu PTG, Łódź.
- Czyżewska K., 1993, *Szata roślinna*, [w:] Środowisko geograficzne Polski Środkowej., Wyd. UŁ, Łódź.
- Dylikowa A., 1973, *Geografia Polski*, Krainy Geograficzne., Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych, Warszawa.
- Klatkowa H., 1974, *Region łódzki* [w:] Geomorfologia Polski., t.2, PWN.
- Krzemiński T., 1965, *Przełom Doliny Warty przez Wyżynę Wieluńską*, Acta Geograph. Lodz., nr 21.
- Krzemiński T., 1993, *Ukształtowanie powierzchni i geneza rzeźby*, [w:] Środowisko geograficzne Polski Środkowej., Wyd. UŁ, Łódź.
- Maksymiuk Z., 1993, *Wody powierzchniowe i podziemne*, [w:] Środowisko geograficzne Polski Środkowej., Wyd. UŁ, Łódź.
- Sołowiej D., 1992, *Podstawy metodyki oceny środowiska przyrodniczego człowieka*, Wyd.Nauk., UAM, Poznań.
- Warszyńska J., Jackowski J., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.